ZAMONAVIY O‘ZBEK QISSALARIDA INSONIY QADR-QIMMAT, VIJDON VA MA’NAVIY TANLOV MUAMMOSI

Amangeldiyeva Munira
Marjona Berdiqulova
O‘ralova Shaxzoda
Qodirova Zarnigor
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24385776

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek qissalarida insoniy qadr-qimmat, vijdon va ma’naviy tanlov muammosining badiiy talqini tadqiq etiladi. Insonning murakkab hayotiy vaziyatlarda o‘zligini saqlashi, vijdon amriga muvofiq qaror qabul qilishi, shaxsiy manfaat va axloqiy mas’uliyat o‘rtasidagi ziddiyatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, qahramon ruhiyatida kechadigan ichki kurashlar, pushaymonlik, kechirim, mas’uliyat va o‘zini anglash jarayonlarining badiiy ifodasi yoritiladi. Zamonaviy qissalarda insonning haqiqiy ma’naviy qiyofasi uning ijtimoiy mavqei bilan emas, balki hayotiy tanlovi va vijdoniy pozitsiyasi bilan belgilanishi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy o‘zbek qissalari, insoniy qadr-qimmat, vijdon, ma’naviy tanlov, axloqiy ziddiyat, ruhiy kechinma, pushaymonlik, kechirim, badiiy psixologizm, qahramon xarakteri.*

Аннотация. *В статье исследуется художественная интерпретация человеческого достоинства, совести и нравственного выбора в современных узбекских повестях.*

Анализируются сохранение личностной идентичности в сложных жизненных ситуациях, принятие решений в соответствии с голосом совести, а также противоречия между личными интересами и нравственной ответственностью. Особое внимание уделяется внутренней борьбе героя, раскаянию, прощению и процессу самопознания.

Ключевые слова: *современные узбекские повести, человеческое достоинство, совесть, нравственный выбор, нравственный конфликт, душевные переживания, раскаяние, прощение, художественный психологизм.*

Abstract. *This article examines the artistic representation of human dignity, conscience, and moral choice in contemporary Uzbek novellas. It analyzes how individuals preserve their identity in difficult life situations, make decisions guided by conscience, and face conflicts between personal interests and moral responsibility. Particular attention is given to the character's inner struggle, remorse, forgiveness, and self-awareness.*

Keywords: *contemporary Uzbek novellas, human dignity, conscience, moral choice, ethical conflict, psychological experience, remorse, forgiveness, literary psychologism.*

Kirish

Badiiy adabiyotning muhim vazifalaridan biri insonning ichki dunyosini, uning ma’naviy olami va hayotiy qarashlarini chuqur tasvirlashdan iborat. Inson hayoti davomida turli murakkab vaziyatlarga duch keladi. Bunday vaziyatlarda uning kimligi, qanday qadriyatlarga tayanishi va qanday qaror qabul qilishi namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda vijdon, insoniy qadr-qimmat va ma’naviy tanlov masalalari adabiyotning doimiy tadqiq obyektlaridan hisoblanadi.

Zamonaviy o‘zbek qissalarida ushbu muammolar yangi badiiy-estetik talqin kasb etmoqda.

Bugungi qahramon ko‘pincha tashqi voqealardan ko‘ra o‘z ichki dunyosidagi ziddiyatlar bilan yuzma-yuz keladi. Uning ruhiy iztiroblari, o‘tmish bilan bog‘liq xotiralari, xatolari va pushaymonliklari xarakter shakllanishining muhim omiliga aylanadi.

Maqolaning maqsadi zamonaviy o‘zbek qissalarida insoniy qadr-qimmat va vijdon masalasining badiiy ifodasini, ma’naviy tanlovning qahramon ruhiyati hamda xarakteriga ta’sirini tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Insoniy qadr-qimmat – badiiy talqinning muhim mezoni

Insoniy qadr-qimmat shaxsning o‘zligini anglashi, o‘ziga va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, ma’naviy tamoyillariga sodiq qolishi orqali namoyon bo‘ladi. Badiiy adabiyotda ushbu tushuncha qahramonning hayotiy pozitsiyasi, xatti-harakati va boshqa insonlar bilan munosabatlari orqali ochiladi.

Zamonaviy qissalarda insonning qadr-qimmati ko‘pincha murakkab ijtimoiy va oilaviy vaziyatlar fonida namoyon bo‘ladi. Qahramonning moddiy manfaat, shaxsiy huzur yoki vaqtinchalik muvaffaqiyat yo‘lida o‘z ma’naviy tamoyillaridan voz kechishi uning ichki dunyosida ziddiyatlarni yuzaga keltiradi.

Bunday tasvirlarda yozuvchi insonning tashqi ko‘rinishi yoki jamiyatdagi mavqeidan ko‘ra uning ichki dunyosiga e’tibor qaratadi. Natijada qahramonning haqiqiy qiyofasi uning boshqalarga nisbatan munosabati, murakkab vaziyatlardagi qarori va o‘z vijdoni oldidagi javobgarligi orqali belgilanadi.

Vijdon – qahramon ruhiyatini harakatga keltiruvchi kuch

Vijdon insonning o‘z xatti-harakatlarini ichki axloqiy mezonlar asosida baholash qobiliyatidir. Badiiy asarda vijdon qahramonning ruhiy olamini ochuvchi muhim psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy qissalarda vijdon muammosi ko‘pincha qahramonning o‘tmishdagi xatti-harakatlari bilan bugungi qarashlari o‘rtasidagi munosabatda yuzaga chiqadi. Qahramon ilgari to‘g‘ri deb hisoblagan qarorining oqibatlarini anglagan sari uning ruhiyatida pushaymonlik, iztirob va o‘zini qayta baholash jarayoni boshlanadi.

Vijdoniy iztirob qahramonning ichki monologlarida, sukutida, boshqalar bilan muloqotida va xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlarda namoyon bo‘ladi. Bu jihatdan vijdon badiiy xarakter rivojini ta’minlovchi muhim psixologik mexanizm hisoblanadi.

Ma’naviy tanlov va inson xarakterining namoyon bo‘lishi

Inson xarakteri faqat uning kundalik xatti-harakatlari orqali emas, balki murakkab vaziyatlarda amalga oshiradigan tanlovi orqali ham namoyon bo‘ladi. Ma’naviy tanlov shaxsning o‘z manfaatlari bilan axloqiy majburiyatlari o‘rtasida qaror qabul qilish jarayonidir.

Zamonaviy qissalarda bunday tanlovlar qahramonning ruhiy olamini ochishda muhim vazifa bajaradi. Ayrim vaziyatlarda qahramon o‘z manfaatini ko‘zlab qaror qabul qiladi, boshqa holatlarda esa shaxsiy manfaatidan voz kechib, insoniylik va vijdon talablariga amal qiladi.

Mazkur qarama-qarshiliklar orqali adiblar inson tabiatining murakkabligini ochib beradilar. Qahramonning tanlovi uning ma’naviy darajasi, hayotiy tajribasi va qadriyatlar tizimini namoyon etadi.

Shu jihatdan zamonaviy qissalarda ma’naviy tanlov oddiy voqeaviy hodisa emas, balki xarakter yaratishning asosiy poetik vositalaridan biridir.

Pushaymonlik va kechirimning ruhiy-axloqiy mohiyati

Pushaymonlik insonning o‘z xatti-harakatlarini qayta anglash, yo‘l qo‘ygan xatolarini tan olish va ularning oqibatlarini his etish jarayonidir. Badiiy adabiyotda pushaymonlik qahramon ruhiyatidagi o‘zgarishlarni ifodalashga xizmat qiladi.

Zamonaviy qissalarda qahramonning o‘tmishga munosabati, amalga oshmagan imkoniyatlar, aytilmagan so‘zlar va kechiktirilgan qarorlar bilan bog‘liq kechinmalari alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday tasvirlarda vaqt va xotira motivlari ham muhim badiiy vazifa bajarishi mumkin.

Kechirim masalasi esa insonlar o‘rtasidagi munosabatlarning ma’naviy asoslarini namoyon etadi. Kechirim so‘rash yoki kechira olish qahramonning ruhiy yetukligi, o‘z xatosini anglash darajasi va boshqa insonning qadr-qimmatini tan olish qobiliyati bilan bog‘liq.

Demak, pushaymonlik va kechirim motivlari qahramonning ichki o‘zgarishlarini, ma’naviy kamolotga intilishini ko‘rsatuvchi muhim badiiy vositalardir.

Badiiy psixologizm va ichki ziddiyatlar tasviri

Zamonaviy qissalarda inson ruhiyatini tasvirlashda badiiy psixologizmning turli shakllaridan foydalaniladi. Ichki monolog, dialog, psixologik detal, xotira va tush kabi vositalar qahramonning murakkab kechinmalarini ochishga yordam beradi.

Ichki monolog orqali qahramonning o‘z-o‘zi bilan muloqoti, ikkilanishlari va qaror qabul qilish jarayoni aks ettiriladi. Dialog esa uning boshqa insonlar bilan munosabatidagi ziddiyatlarni namoyon etadi. Psixologik detallar qahramonning so‘z bilan ifodalanmagan ruhiy holatini anglash imkonini beradi.

Ayniqsa, tashqi harakat va ichki kechinma o‘rtasidagi tafovut badiiy tasvirning ta’sirchanligini oshiradi. Qahramon tashqi tomondan xotirjam ko‘rinsa-da, uning ichki dunyosida murakkab axloqiy kurash kechishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy qissalarda voqealar rivoji bilan bir qatorda qahramonning ruhiy o‘zgarishlarini kuzatish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Zamonaviy o‘zbek qissalarida insoniy qadr-qimmat, vijdon va ma’naviy tanlov muammolari qahramon ruhiyatini ochishning muhim badiiy-estetik vositalaridan biri hisoblanadi.

Ushbu tushunchalar insonning o‘zligini anglashi, hayotiy qadriyatlarini belgilashi va murakkab vaziyatlarda ma’naviy pozitsiyasini saqlashi bilan chambarchas bog‘liq.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Insoniy qadr-qimmat zamonaviy qissalarda shaxsning tashqi mavqei emas, balki uning ma’naviy fazilatlari va boshqalarga munosabati orqali namoyon bo‘ladi.
2. Vijdon qahramonning o‘z xatti-harakatlarini baholashi va ichki ziddiyatlarini anglashida muhim psixologik omil hisoblanadi.
3. Ma’naviy tanlov qahramon xarakterini shakllantiruvchi, uning axloqiy pozitsiyasini belgilovchi asosiy badiiy vositalardan biridir.
4. Pushaymonlik va kechirim motivlari insonning ruhiy o‘zgarishi hamda ma’naviy yetuklikka intilishini ifodalaydi.

5. Ichki monolog, dialog va psixologik detallar qahramonning ruhiy olamini chuqur yoritishda muhim poetik vazifa bajaradi.

Umuman, zamonaviy o‘zbek qissalarida insoniy qadr-qimmat va vijdon muammosi insonning ma’naviy yaxlitligi, axloqiy tanlovi va o‘zligini anglash jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilinmoqda. Bu esa mazkur mavzuning bugungi adabiy jarayon va adabiyotshunoslik uchun dolzarb ekanini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent, 2018.
3. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001.
4. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.
5. Baxtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva. – Moskva: Iskusstvo, 1979.
6. Lotman Yu.M. Struktura xudojestvennogo teksta. – Moskva: Iskusstvo, 1970.
7. Fromm E. The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil. – New York: Harper & Row, 1964.